

Big data -analyysi pietarilaisten lukumieltymyksistä

Artikkelissa analysoidaan tietokantaa, joka kattaa kaikki lukijat, jotka käyttivät Pietarin kaupunginkirjastojen kirjastokorttia vuonna 2014. Tietokannan avulla voidaan tutkia millaisia kirjoja erilaiset lukijat valitsevat. Tässä artikkelissa analysoimme kulttuuristen mieltymysten laaja-alaisuutta 200 suosituimman kirjailijan avulla. Tulokset tukevat osittain Bourdieun homologieksiä: on olemassa makujen järjestelmiä, jotka korreloivat merkittävästi koulutuksen tason kanssa, ja teokset voidaan laittaa hierarkkiseen järjestykseen lukijoiden keskimääräisen koulutustason ja työn luonteen (fyysinen tai ei-fyysinen työ) perusteella. Hierarkiassa John Fowles on ylhäällä mutta "miesten" ja "naisten" rikoskirjallisuus sekä fantasiakirjallisuus alhaalla. Samalla statuskulttuurin vaikutukset limittyvät sukupolven (nuoret sukupolvet lukevat fantasiakirjallisuutta ja vanhat rikoskirjallisuutta) ja sukupuolen vaikutukseen (miesten ja naisten välinen oppositio voidaan havaita matalan statuksen kirjallisuudessa, mutta ei korkean statuksen kirjallisuudessa) sekä biografiseen sykliin. Lukemisen luonne muuttuu iän myötä: lasten kirjallisuudesta (joka myös on polarisoitunut statuksen perusteella) siirtyään kouluopetuksen kautta kohti lukemisen eriytymistä aikuisuudessa. Kirjaston big datan ansiosta voimme havaita ongelman, joka liittyy perinteiseen genrehierarkian rakentumiseen kulttuurin kuluttamisen sosiologiassa: kulttuurin kuluttamisen jakaantuminen näkyi konventionaalisissa genreissä vain heikosti verrattuna sen alalajeihin.

Mihail Sokolov
Nadežda Sokolova
Maria Safonova

Kulttuurin kuluttamisen sosiologiassa on nykyisin lähtökohtana tavallisesti sosiaaliluokan ja taiteellisten mieltymysten välinen vahva korrelaatio.¹ Tutkituimpana aiheena on pysynyt oletus yhteydestä luokan ja mieltymysten välillä, mikä oli keskeisenä ajatuksena yhdessä vaikutusvaltaisimmista sosiologian teoksista 1900-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessaan *La Distinction* Pierre Bourdieu (1984) osoittaa homologian olemassaolon sosiaalisen hierarki-

an ja taiteellisten mieltymysten hierarkian välillä. Työväenluokka kuuntelee Aznavouria ja ylempi keskiluokka Mahleria ja Stravinskia.

Mieltymys sallii keskiluokan toisaalta legitimoida oman etuoikeutetun asemansa: ihmiset, jotka osoittavat hienostunutta makua, ovat muutenkin muita parempia, ja siksi on ainoastaan oikeudenmukaista, että he saavat kaiken hyvän elämässä. Toisaalta asema sallii heidän rajoittaa pääsyä sosiaalisiin verkostoihinsa: Mahlerin tuntijoilla on mistä puhua muiden Mahlerin tuntijoiden kanssa ja chansonin tuntijoilla taas kaltaistensa kanssa. Ihmiset, joilla on samanlaiset mieltymykset, vetävät toisiaan puoleensa, minkä seurauksena kulttuurin tuntemus johtaa erilaisten ympäristöjen edustajien piilevään jaotteluun. Näkemys kulttuurin jatkumisesta mieltymysten hierarkian kautta oli vallankumouksellinen 1970-luvun mittapuulla, sillä se haastoi populaarikulttuurin perinteiset teoriat (ks. esim. MacDonald 1953). Populaarikulttuurin teorioiden oletuksena oli, että tulemme kulttuuriteollisuuden ylivallan takia näkemään eri ryhmien mieltymysten lähentymisen yhdeksi eriytymättömäksi kokonaisuudeksi. Bourdieu väitti asian olevan päinvastoin: luokkien väliset makumieltymysten erot eivät katoa, eikä yhtä eriytymätöntä massakulttuuria ole olemassa.

Homologiateesi joutui kuitenkin kiivaan väittelyn kohteeksi 1990-luvulla sen jälkeen, kun ryhmä amerikkalaisia sosiologeja Richard Petersonin johdolla osoitti, että kulttuurin kuluttamista on parempi kuvata kulttuurisen kaikkiruokaisuuden kuin homologian mallilla, sillä etuoikeutetut ryhmät kuluttavat enemmän mitä tahansa taidetta (Peterson 1992; Peterson & Kern 1996). Musiikin kuuntelijat eivät jakaudu niihin, jotka kuuntelevat Mahleria ja halveksuvat chansonia, ja niihin, jotka kuuntelevat chansoneja. Sen sijaan on ihmisiä, jotka kuuntelevat ainoastaan chansoneja, ja ihmisiä, jotka kuuntelevat chansoneja, Mahleria sekä myös etnistä musiikkia, gregoriaanisia koraaleja ja rap-musiikkia. Nimenomaan viimeksi mainittu mieltymysten malli paljastaa yläluokan edustajat. Eliitille tunnusomaista on mieltymysten ja kuluttamisen laajuus ja monimuotoisuus, eikä se, että he tiukasti hylkivät eliittiin kuulumattomien musiikkia. Kaikkiruokaisuuden teoria on saanut laajaa kulttuurienvälistä hyväksyntää. (Peterson 2005; Lopes-Sintaz & Katz-Gerro 2005; Katz-Gerro 2011.)

Kaikkiruokaisuuden teorian saamasta laajasta kannatuksesta huolimatta kriitikot ovat hyökänneet sitä vastaan molemmilta laidoilta. Bryson on esittänyt rajoitetun suvaitsevaisuuden teorian (Bryson 1996), jonka mukaan yläluokat voivat kyllä mainita useampia lempimusiikin lajeja, mutta kaikki lajit eivät suinkaan päädy heidän suosikkilistoilleen. Jos laitamme musiikkilajit järjestykseen korkeammasta alempaan sen mukaan, kuinka suurella osuudella niiden ihailijoista on yliopistokoulutus, havaitsemme, että keski- ja yläluokan edustajat tavallisesti karttavat lajeja, jotka ovat kaikkein suosituimpia vähiten koulutettujen ryhmässä (esimerkiksi countrymusiikki). Sen sijaan he suosivat musiikkia, joka on näille eliittiin kuulumattomille ryhmille käytännössä tuntematonta. Vaikka eliitin valitsema musiikki on alun perin saattanut kytkeytyä eliittiin kuulumattomiin ryhmiin, nykyisessä kontekstissa sen kuulijakunnan luonne on muuttunut täysin, kuten on tapahtunut esimerkiksi jazzin tai klassisen rockin kohdalla tänä päivänä (Savage & Gayo 2011).² Selkeästi havaittava eliitin snobismi on ikään kuin hävinnyt: eliitti kuuntelee musiikkia, joka assosioituu ei-etuoikeutettuihin, jopa alisteisiin ryhmiin, mutta luokkaraja säilyy.

Toinen kaikkiruokaisuuden teoriaa kritisoiva näkökanta rakentuu Bourdieun ajatusten ja massayhteiskunnan idean omalaatuisen synteessin ympärille, jossa selkeät rajat genrejen ja sosiaaliluokkien välillä katoavat (Holt 1997; Holt 1998; Atkinson 2011; Lizardo & Skiles 2012). Douglas Holt ja hänen kannattajansa ovat väittäneet, että genret eivät enää leimaa sosiaaliluokkia, sillä genret ovat ensinnäkin liian karkeita jaotteluja, jotka eivät ota huomioon

alalajien hienovaraisia eroja. Esimerkiksi rikosromaanin luokka pitää Venäjällä sisällään Conan Doyle, Chasen, Koretskin, Dontsovan ja Econ. Toiseksi merkitystä ei ole sillä, mitä kulutetaan, vaan sillä, miten kulutetaan. Kyky antaa epäesteettiselle esteettinen tulkinta esimerkiksi tyylilajissa ”niin huono, että se on jo hyvä” (McCoy & Scarborough 2014), on merkki kuulumisesta eliittikulttuuriin. Sen sijaan laajalti tunnettujen korkeakulttuurin ilmiöiden asiantuntematon ylistys (”rakastan impressionisteja, mutta en muista yhtäkään”) on pikemminkin kiusallista (Rimmer 2012; Jarness 2015).

Kiivas polemiikki luokkien eriarvoisuuden kuvastumisesta kulttuurin kuluttamiseen tukahdutti osittain kiinnostuksen tutkia muita mieltymysten ulottuvuuksia tai kuluttajien ominaisuuksia, kuten biografisen syklin vaihetta tai tiettyyn sukupolveen kuulumista. Vaikka monissa julkaisuissa on todettu, että makumieltymykset eroavat voimakkaammin sukupolvien kuin luokkien välillä (van Eijck 2001; Savage & Gayo 2011), löytyy kulttuurin kuluttamisen sosiologian kentältä ainoastaan joitakin yrityksiä teoretisoida sitä, mikä erottaa vanhempien ikäluokkien mieltymykset nuoremmista ikäluokista. Vastaavasti on käynyt maun kehitymiselle iän myötä. Vaikka satunnaisesti on tehty havaintoja siitä, että tiettyjä muutoksia tapahtuu biografisen syklin aikana, on näitä havaintoja yritetty systematisoida harvoin. Tästä poikkeuksena ovat van Eijckin johtaman hollantilais-belgialaisen ryhmän tutkimukset (ks. van Eijck 2001; Roose, van Eijck & Lievens 2012). Kaikkiaan käytettävissä on vain vähän tutkimuksia kulttuurisen maun kultivoitumisesta ja nekin rajoittuvat tavallisesti arvioon vanhempien panostuksesta ja sen tuloksesta (Aschaffenburg & Maas 1997), vaikka on kaikki perusteet olettaa, että vanhempien ponnistelut vaikuttavat kulttuuriseen sosialisointiin vain osittain ja välillisesti.

Tutkimuksen niukkuus johtuu paljon viime vuosikymmenten aikana vallinneesta käsityksestä, että luokkien eriarvoisuus on todellinen ongelma sekä sosiologian kentällä että yhteiskunnassa, kun taas biografiset syklit parhaassakin tapauksessa ovat vain akateemisen mielenkiinnon kohteita. Tämän lisäksi metodologiset rajoitteet ovat merkittävästi kaventaneet tutkijoiden mahdollisuuksia tällä alalla. Pääasiallisina tietolähteinä ovat perinteisesti olleet edustavat lomakekyselyt, jotka kalleutensa tähden rajoittavat voimakkaasti tietomäärää, jonka yksittäiseltä vastaajalta voi saada. Sen mukaisesti kulttuurin kuluttamisen kohteiksi ovat valikoituneet joko genret (joista on helppo kysyä niiden vähäisestä määrästä johtuen) tai erilliset kulttuurituotteet. Jälkimmäisessä tapauksessa tutkijat ovat kuitenkin joutuneet tiukasti rajoittamaan analyysiään sellaisiin kohteisiin (kirjailijoihin tai musiikkiteoksiin), jotka voisivat heidän intuitiivisen käsityksensä perusteella tuoda esiin mahdollisimman selkeästi luokkien eriytymisen (Savage & Gayo 2011). Tämä on puolestaan vaikeuttanut tietojen toissijaista analyysiä muiden kuin luokkaan liittyvien taiteellisten mieltymysten variaation tutkimuksessa. Yhteen ongelmaan keskittyminen on sulkenut pois mahdollisuuden saada sellaista tietoa, joka voisi valaista muita ongelmia.

Tällä artikkelilla on kaksi tavoitetta. Ensinnäkin pyrimme antamaan mahdollisimman yleisen kuvauksen eri lukijaryhmien valinnoissa esiintyvistä vaihtelusta Pietarissa. Kuvauksemme sisältää sukupuoli-, ikä- ja koulutuskategoriat (jotka toimivat statuskulttuurien pääkorrelaattina), sekä myös työllisyyskategorian. Toiseksi tämä artikkeli on luonteeltaan metodologinen kokeilu. Käytämme analyysin aineistona venäläisen julkisten kirjastojen järjestelmän tuottamaa big dataa, jonka avulla voidaan tarkastella tiettyjen kirjojen suosiota eri lukijaryhmissä. Meitä ei näin ollen rajoita kohteiden sitova valinta, eikä tiukka jaottelu genren mukaan. Lisäksi voimme arvioida genreluokittelun validiteettia. Pyrimme samalla seuraamaan big dataan kytkeytyvän analyysin strategiaa, emmekä käytä ennustusten muotoiluun monimutkaisia koneoppimisalgoritmeja.³

Sinänsä analyysin lähestymistapa on hyvin perinteinen, mutta se mahdollistaa johtopäätösten vertailukelpoisuuden sellaisten tutkimusten kanssa, joissa on käytetty samankaltaisia lähestymistapoja.

Ennen aineiston kuvailua täytyy tehdä muutama huomautus kulttuurituotteiden kulutuksen tutkimuksesta Venäjällä. Venäjällä kulttuurituotteiden kulutus, niin kuin moni muukin asia, näyttää olevan hämmästyttävän vähän tutkittu aihe. Neuvostoliiton aikana tehtiin suuri määrä tutkimuksia, joiden ongelmanasettelu oli suorastaan bourdieulainen ja joiden tavoitteena oli arvioida, miten hyvin on onnistuttu tavoitteessa saavuttaa älymystön ja työläisten välinen kulttuurituotteiden kulutuksen konvergenssi eli yhdentäminen.

Saavutukset olivat surullisen olemattomia: työväen kulttuuripääoma oli älymystön kulttuuripääomaa vähäisempää ja muodostui suurimmaksi osaksi sellaisista taiteen muodoista, jotka tutkijoiden mielestä kuuluivat populaarikulttuurin ja ”mauttomuuden” kategoriaan (Teatr i publika 2013; Duhovnyi mir 1972). Tämänkaltaisen ”huolestumisen” loogisena seurauksena oli muutama mittava tutkimus, jotka oli omistettu sosialisatiolle, erityisesti työläisnuorison sosialisatiolle, ja joiden päämääränä oli etsiä ratkaisu, jolla saataisiin senhetkinen tilanne korjattua (Duhovnyi mir 1972; Perov 1980). Näiden aineistojen tärkeimpänä puutteena voidaan pitää sitä, että käytännössä mikään niistä ei perustunut edustaviin otoksiin, jotka olisivat kattaneet koko perusjoukon. Tämä johtui monista neuvostoliitonaikaista sosiologiaa rajoittavista tekijöistä (Sokolov 2011).⁴

Parhaassa tapauksessa meillä on käytettävissä otoksia ammattiryhmittäin (esimerkiksi työläisnuoriso, opiskelijat). Silti ne ehdottomasti ansaitsevat suurempaa huomiota sekä jatkotarkastelua. Huolimatta Bourdieun suosiosta Neuvostoliiton jälkeisenä aikana kulttuurin kulutuksen tutkimus ei ole ollut tutkijoiden suosiossa; emme tunne yhtään työtä, jossa olisi yritetty eksplisiittisesti todeta, kuinka hyvin Venäjään voidaan soveltaa Bourdieun homologiatesiä, vaikka epäsuoria johtopäätöksiä voikin tehdä tarkastelemalla Pietarin asukkaiden kulttuurituotteiden kulutuksen seurantatutkimusta (Ille 2000; Ille 2007; Ille 2008a; Ille 2008b; Ille 2010).

Aineisto

Pietarin kirjastoissa käytetään IRBIS 64 -järjestelmää, jonka avulla voidaan luoda ja ylläpitää useita tietokantoja. Ne sisältävät tietoja kirjaston käyttäjiksi kirjautuneista asiakkaista ja lainauspalvelusta. Järjestelmä tarjoaa useita tietoteknisiä ratkaisuja, jotka on räätälöity kirjastojen työntekijöiden erilaisiin tarpeisiin.

Asiakastietojen tallennukseen ja muokkaukseen sekä lainaustietojen tallennukseen on erillinen sovellus. Kirjastovirkailija tallentaa uuden asiakkaan tiedot uuden asiakkaan työtilaan ja antaa kirjastokortin (uuden asiakkaan käyttäjätunnus näkyy yhteisestä tietokannasta). Sähköisten kirjastokorttien käyttö alkoi Pietarin kirjastoissa 2000-luvulla, mutta IRBIS-järjestelmään on tehty muutoksia vielä pitkään. Vuodesta 2014 alkaen tietokannassa olevat virheet vähenivät lähes olemattomiin, koska kaikissa kaupungin kirjastoissa alettiin käyttää yhtenäistä standardia. Lisäksi tärkeää oli, että ko. vuoden aikana kaikki kirjastot liitettiin samaan järjestelmään.

Lainaustiedot poimittiin tietokannasta V.V. Majakovskin valtiollisen keskuskirjaston johtavan tietojärjestelmäasiantuntijan Karl Linnon⁵ avulla (1.1.–31.12.2014 väliseltä ajalta). Tilastoyksikkönä oli kirjan lainaustapahtuma. Lisäksi tiedonhakuun asetettiin muutama rajoitus: loppuversioon lisättiin asiakastiedot *Tsitatel*-sovelluksesta ja vain ne kirjat, jotka

kuuluvat kaunokirjallisuuden osastoon (kirjastoluokitus). Kaikki vieraskielinen kirjallisuus rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle. Vuoden 2014 ensimmäiseen tietokantaversioon sisällytettiin tietoja asiakkaista (käyttäjätunnus,⁶ sukupuoli, syntymävuosi, tietoja koulutuksesta ja työstä), lainauspaikan mukainen kaupunkialueen kirjaston koodi ja bibliografinen viittaus tiettyyn julkaisutyypin.

Tutkimusta varten lyhensimme teoksen tunnistetiedot kirjallisuusviitteissä tekijän nimeen. Tämän vuoksi poistimme kirjallisuusviitteestä kaikki tiedot, jotka tulivat ensimmäisen pisteen jälkeen. Esimerkiksi kirjasta, josta *Katalogizator*-sovellukseen (suom. luetteloija) on tallennettu tiedot nimellä *Remarque, Erich Maria. Taivas ei tunne suosikkeja. Musta obeliski [Teksti]: Romaanit: käännetty saksasta / E.M. Remarque, 1993. – 575 sivua*, lyhentyi muotoon *Remarque, Erich Maria*. Tällaisten muutosten seurauksena kirjallisuusviitteet saivat identtisen muodon. Tällä tavalla tietokannasta kuitenkin jäivät pois kaikki julkaisut, joiden bibliografiset tiedot eroavat siitä, millä tavalla yhden tekijän kirjat viedään järjestelmään. Jos aiemman toiminnon jälkeen kirjallisuusviitteestä ei jäänyt mitään, mistä voisi tunnistaa kirjan, se otettiin kokonaan pois. Meidän oli tehtävä vielä muitakin muutoksia. Ongelmana on kaikille kaupungin kirjastoille yhteisen tietojen tallennusstandardin puuttuminen. Sen jälkeen, kun olimme lyhentäneet kirjallisuusviittaukset, havaitsimme tietokannan sisältävän useita saman tekijännimen variantteja. Esimerkiksi *Aleksandr Puškin* oli tallennettu kolmessa eri muodossa: Puškin A.; Puškin, Aleksandr; Puškin, Aleksandr Sergejevitš. Tästä syystä kolmannessa vaiheessa kaikki saman kirjailijan nimi eri kirjoitusmuodot yhtenäistettiin ja tietokannan lopullisessa versiossa Puškinin nimi on muodossa Puškin A. Näiden muutosten vuoksi vuonna 2014 tietokantaan vietyjen nimikkeiden määrä laski 26 965:stä 18 054:ään.

Tämän artikkelin analyysissä käytimme niiden Pietarin kirjastoja käyttäneiden tietoja, jotka ovat ainakin kerran lainanneet jonkun kirjailijan teoksen. Kaiken kaikkiaan aineisto koostuu siis 794 978 lainauksesta, jotka 84 000 ihmistä tekivät vuoden 2014 aikana. Tämä luku ei käsitä siis ainoastaan kaunokirjallisuuteen kohdistuneita lainauksia, joten se ei heijasta kirjastoissa kävijöiden totaalista määrää. Emme erottaneet tilanteita, joissa lainattiin vain yksi kirja tai kun sama lukija lainasi peräkkäin useita saman tekijän kirjoittamia teoksia, koska olemme sitä mieltä, että tällaiset tapaukset eivät ole tilastollisesti täysin riippumattomia.

Uudesta kirjastonkäyttäjistä kirjastovirkailija merkitsi tietokantaan sukupuolen, iän, koulutuksen (jokin seuraavista: *ei ole, keskiasteen koulutus, ammattitutkinto, korkeakoulututkinto*) ja työllisyystilanteen. Viimeksi mainitussa tapauksessa joskus tietokantaan merkittiin toimi, mutta näitä merkintöjä oli vain noin 13 %. Tämä tarkoittaa kuitenkin 104 979 sellaista lainaustapausta, jossa lainaajan toimi on tiedossa, mikä on riittävä määrä luokitteluun ja analysointiin. Muissa tapauksissa käytimme seuraavia luokkia: *alle kouluikäinen, koululainen, ammatillisen oppilaitoksen opiskelija, korkeakouluopiskelija, työntekijä, toimihenkilö, eläkeläinen ja työtön*.

Seuraavaksi analysoimme 200 suosituimman kirjailijan kohdeyleisöä. Näitä lainaustapahtumia on yhteensä 293 319 ja suosituin kirjailija oli Daria Dontsova (8 469 lainaajaa) ja listan viimeinen oli David Liss (223 lainaajaa).

Kirjastokorttien avulla lukijoiden mieltymyksiä voidaan selvittää rajallisesti, koska oletettavasti nämä lukijat eivät ole edustava otos kaupunkilaisista, eivät edes niistä kaupunkilaisista, jotka eivät voi elää ilman painettua sanaa, sillä kirjoja voi myös ostaa tai ladata sähköisenä. Toisen oletuksen mukaan hyvin toimeentulevien ryhmät ja nuoremmat ikäryhmät, jotka käyttävät aktiivisesti internetiä, eivät käy kirjastoissa. Itse asiassa tutkimustuloksemme tukevat näitä oletuksia kuitenkin vain osittain. Eläkeläiset ovat tosiaan kaikkein aktiivisim-

	Kävittekö kirjastossa viimeisten 12 kk:n aikana?		Yhteensä
	Kyllä	Ei	
Sukupuoli			
Mies	493 (12,8 %)	3358 (87,2 %)	3851 (100 %)
Nainen	980 (19,1 %)	4145 (80,9 %)	5125 (100 %)
Yhteensä	1473 (16,4 %)	7503 (83,6 %)	8976 (100 %)
Koulutus			
Kesken jääneet keskiasteen opinnot	8 (2,6 %)	304 (97,4 %)	312 (100 %)
Keskiaste	449 (10,6 %)	3793 (89,4 %)	4242 (100 %)
Korkea-asteen koulutus	1015 (23,1 %)	3388 (76,9 %)	4403 (100,0 %)
Yhteensä	1472 (16,4 %)	7485 (83,6 %)	8957 (100 %)
Ammatti			
Työntekijät	55 (5,2 %)	1008 (94,8 %)	1063 (100 %)
Ei-korkeasti koulutetut toimihenkilöt	114 (14,0 %)	698 (86,0 %)	812 (100 %)
Korkeasti koulutetut asiantuntijat	532 (25,5 %)	1557 (74,5 %)	2089 (100 %)
Johtajat ja yksityisyrittäjä	41 (14,4 %)	244 (85,6 %)	285 (100 %)
Muut työlliset	90 (13,2 %)	593 (86,8 %)	683 (100 %)
Opiskelijat	303 (46,2 %)	353 (53,8 %)	656 (100 %)
Eläkeläiset	239 (9,4 %)	2312 (90,6 %)	2551 (100 %)
Yhteensä	1466 (16,4 %)	7469 (83,6 %)	8935 (100 %)
Tulot			
Ei vastausta	482 (18,4 %)	2137 (81,6 %)	2619 (100 %)
Alin kvantiili	169 (12,5 %)	1181 (87,5 %)	1350 (100 %)
Toinen kvantiili	216 (14,0 %)	1326 (86,0 %)	1542 (100 %)
Kolmas kvantiili	219 (15,7 %)	1174 (84,3 %)	1393 (100 %)
Neljäs kvantiili	185 (17,3 %)	882 (82,7 %)	1067 (100 %)
Ylin kvantiili	203 (20,2 %)	803 (79,8 %)	1006 (100 %)
Yhteensä	1474 (16,4 %)	7503 (83,6 %)	8977 (100 %)

Taulukko 1. Kirjastokäynnit viimeisten 12 kk:n aikana vuosina 2005–2011 sukupuoli-, koulutus-, tulo- ja työllisyyskategorioittain.

pia lukijoita, joiden tekemien lainausten osuus listallamme olevien kirjailijoiden kirjoista on 112 449 lainaustapahtumaa (38,3 % tapausten kokonaismäärästä, joka on 293 319). Toiseen ryhmään kuuluvat kuitenkin työssä käyvät, joiden osuus on 85 444 tapausta (29,1 %), ja kolmannen ryhmän muodostavat koululaiset (13,1 %). Vaikka aineisto on luultavasti vinoutunut vanhemman ikäryhmän hyväksi, eikä tuloksia kokonaisuutena voi käyttää suosion arviointiin, siinä on riittävästi eri ikäryhmien edustajia lukijoiden ja kirjojen piirteiden väliseen analyysiin. Vakavampi epäily on se, että tapauksemme edustavat taloudellisesti huonosti toimeentulevien ryhmiä. Onneksi tähän ongelmaan on erinomainen tietolähde: M.E. Illen pitkittäisaineistoon perustuva tutkimus, jossa 20 vuoden aikana (1991–2011) koehenkilöiltä kysyttiin muun muassa kirjaston käytöstä. Taulukkoon 1 on koottu tiedot vuosilta 2005–2011.

Vaikka yleinen kirjastonkäyttöaste on melko alhainen (16,4 % vastaajista sanoi käyneensä kirjastossa viimeisten 12 kuukauden aikana), voimme todeta, että kirjastokäyntien määrä kasvaa tulojen kasvaessa. Joka tapauksessa 2000-luvun jälkipuoliskolla sähköiset kirjat eivät vielä vaikuttaneet valmiuteen käydä kirjastoissa. On huomionarvoista, että tässä tutkimuksessa eläkeläiset eivät ole lukijoiden pääryhmä, vaikka kirjastojen kävijätilastoissa he sitä ovat. Voimme selittää tätä sillä, että opiskelijat ja työntekijät käyvät pääasiassa muissa kuin kaupungin kirjastoverkkoon kuuluvissa kirjastoissa, kuten yliopistojen tai virastojen kirjastoissa. Tässä yhteydessä herää kysymys: lainaavatko yliopiston kirjastossa käyvät opiskelijat samoja kaunokirjallisia teoksia kuin kaupunginkirjastoissa käyvät opiskelijat,⁷ vai eroavatko nämä lukijaryhmät toisistaan? Meillä ei ole suoria tietoja, jotka tukisivat tätä oletusta, mutta on monia epäsuoria, jotka ovat sitä vastaan.⁸ Siksi muistutamme vaihtoehtoisten hypoteesien mahdollisuudesta, mutta oletamme, että kaupungin kirjastoissa käyvien opiskelijoiden mieltymykset kertovat meille jotain opiskelijoiden lukutottumuksista yleisesti.

Kirjallisuusmieltymykset ja sosiaaliset kategoriat

Taulukossa 2 on esitetty 200 suosituimman kirjailijan lukijakuntaa kuvaavien muuttujien suhteet (Spearmanin järjestyskorrelaatio). Valitsimme seuraavat muuttujat:

- (1) miesten osuus kaikista lukijoista
- (2) mieslukijoiden keski-ikä
- (3) keskiasteen ammatillisen koulutuksen suorittaneiden osuus verrattuna korkeakoulututkinnon suorittaneisiin (koska keskiasteen ammatillinen koulutus johtaa työntekijäammattiin ja koulutus yleisesti ottaen korreloi parhaiten statuskulttuuriin kuulumisen kanssa, voidaan tätä arvoa pitää kaikkein konventionaalisimpana ”tuotteen kulttuurisen tason” mittarina (Bryson 1996; Warde & Gayo-Cal 2009, 123)⁹
- (4) työntekijöiden osuus verrattuna toimihenkilöiden osuuteen (perinteinen neuvostoluokittelu työn fyysisyyden ja ei-fyysisyyden perusteella)
- (5) opiskelijoiden osuus
- (6) V.V. Majakovskin mukaan nimetystä kirjastosta lainattujen teosten määrä suhteessa lähikirjastoista lainattuihin.

	Miesten osuus	Keski-ikä	Korkea-koulutus vs. keskiasteen ammatillinen koulutus	Työntekijät vs. toimihenkilöt	Opiskelijoiden määrä	Majakovskin kirjasto vs. lähikirjastot
Miesten osuus	1,000	-,416**	,170*	,190**	,030	-,033
Keski-ikä	-,416**	1,000	-,548**	,444**	-,483**	-,289**
Korkea vs. toisen asteen ammatillinen	,170*	-,548**	1,000	-,732**	,468**	,606**
Työntekijät vs. toimihenkilöt	,190**	,444**	-,732**	1,000	-,356**	-,470**
Opiskelijoiden osuus	,030	-,483**	,468**	-,356**	1,000	,645**
Majakovskin kirjastoverkko vs. lähikirjastot	-,033	-,289**	,606**	-,470**	,645**	1,000

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Taulukko 2. Lukijakunnan keskeisten ominaisuuksien korrelaatio, Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin ($N = 200$)

Jotkin tulokset olivat täysin odotettavissa. Miesten osuuden yhteys työläisten määrään ei yllätä, sillä miesten osuus fyysisistä työtä tekevästä on suurempi kuin naisten. Korkea-koulutuksen saaneiden osuus keskiasteen koulutusta ylemmän koulutuksen suorittaneiden keskuudessa on läheisessä suhteessa toimihenkilöiden ja korkeakoulututkintoa suorittavien opiskelijoiden määrään. Tämä vahvistaa sen, mitä edellä sanottiin keskiasteen ammattiopintojen suorittamisen roolista ponnahduslautana työntekijätason ammattiin. Muut tulokset ovat vieläkin kiinnostavampia, esimerkiksi eri lukijakunnat sijoittuvat kaupunkitilan eri osiin. Opiskelijat ja korkeasti koulutetut käyttävät V.V. Majakovskin mukaan nimettyä keskuskirjastoa lähikirjaston sijasta. Tämä voidaan helposti selittää kirjastojen sijainnilla: tehtaat sijaitsevat kaupungin laitamilla, kun taas yliopistot ja toimistot sijaitsevat keskustassa, jossa sijaitsevat myös Majakovskin kirjastot. Selittäväenä tekijänä on myös valikoimien runsaus, sillä keskustakirjastoissa on sellaisia kirjoja, joita ei ole aluekirjastoissa tarjolla.¹⁰

Ikien korrelaatiot eivät ole yhtä selkeitä. Ikä on sidoksissa sukupuoleen eli miehet ovat laajemmin edustettuina nuorten lukijoiden suosimien kirjojen lukijakunnassa. Miesten osuus korkeakoulutuksen saaneissa on myös pienempi. Toisin sanoen mitä alhaisempi on lukijoiden iän keskiarvo sitä selvemmin korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus ylittää keskiasteen ammattikoulutuksen saaneiden määrän. Jälkimmäinen voidaan selittää osaltaan nuorten korkeakoulutettujen määrän kasvulla. Mutta kuten jäljempänä näemme, tämä on vain osa totuutta. Toistaiseksi jätämme nämä havainnot odottamaan puuttuvia palapelin palasia.

Kuvio 1 kuvaa muuttujien välisiä suhteita moniulotteisen skaalauksen algoritmin avulla (PROXCAL). Havaintoyksiköiden väliset etäisyydet laskettiin tarkastelemalla lukijakuntien välisiä yhteneväisyyksiä sukupuolen, iän (ikäkategorioittain) ja koulutustaustan perusteella. Lisäksi tarkasteltiin työllisyystietoja, joihin lisättiin tiedot kirjojen lainausilheydestä muuta-

missa suurissa aluekirjastoissa sekä M.J. Lermontovin ja V.V. Majakovskin mukaan nimettyjen kirjastoketjujen kirjastoissa. Etäisyyksien laskemiseksi hyödynnettiin frekvenssijakaumien laskemiseen tarkoitettua khiin neliö -testiä. Kuviossa 1 on kuvattuna kolmiulotteisen ratkaisun kaksi ensimmäistä ulottuvuutta.¹¹ Sosiaalisten kategorioiden ja kirjailijoiden kaaviot yhdistettiin sen selvittämiseksi, mihin kategorioiden kuuluvat suosivat mitään kirjoja.

Ensimmäinen ulottuvuus tuo selkeästi esiin suuret erot kaikista nuorimpien lukijakategorioiden, eli päiväkotilasten ja ensimmäisillä luokilla olevien, ja muiden lukijakategorioiden välillä.

Toisessa ulottuvuudessa muista kategorioista selkeimmin eroavat yläluokilla olevien koululaisten, opiskelijoiden ja nuorten aikuisten kategoriat sekä samanaikaisesti V.V. Majakovskin kirjaston asiakkaat laitakaupungin, erityisesti Nevan piirin teollisuusalueen kirjastojen asiakkaista. Muutoin toisiinsa nähden täysin vastakkaisia alakoululaisia ja eläkeläisiä yhdistää se, että he lainaavat kirjoja pääasiassa lähikirjastoistaan, mikä pätee myös matalasti koulutettuihin aikuisiin, toisin sanoen fyysistä työtä tekeviin henkilöihin. Vaikka alakoululaiset lainaavatkin Kornei Tšukovskin, eläkeläiset Daria Ustinovan ja matalasti koulutetut aikuiset Neznanskin ja Beljaninin teoksia, näkyvät nämä erot kaaviossa.

Seuraavaksi sovellettiin hierarkkista klusterianalyysiä tapausten ryhmitteliseksi. Jälleen hyödynnettiin khiin neliö -testiin perustuvia kirjailijoiden etäisyyksiä, ja ryhmien yhdistämiseksi sovellettiin ryhmien välisten yhteyksien optimointialgoritmia. Ratkaisuvaihtoehtoja välillä 4–20 tarkasteltiin ja lopulta päädyttiin kahdeksaan klusteriin, mikä vaikutti parhaalta vaihtoehdolta saada esiin maksimivariaatio minimimäärällä ryhmiä.¹² Taulukossa 3 on esitetty kolme kunkin ryhmän keskuudessa suosituinta kirjailijaa sekä heidän lukijakuntiansa keskimääräiset piirteet.¹³

Ennen kaikkea analyysissä on kiinnitettävä huomiota taulukon viimeiseen riviin, jossa on otoksen keskiarvot.

Keskiarvoista näkyy, että naiset lukevat aktiivisemmin kuin miehet, joita on vain 22,5 % tarkastelemiemme kirjailijoiden teoksien lainaajista. Lukijoiden iän keskiarvo on 48,9 vuotta. Enemmän kuin keskiasteen koulutuksen saaneista lukijoista 72,2 % on saanut korkeakoulutuksen koulutuksen, ja 35,7 % käyttää V.V. Majakovskin kirjastoketjun kirjastoja. Lukijoiden ikä ansaitsee erillisen kommentin: kirjastovirkailijoiden kanssa käydyistä keskusteluista tiedetään, että perheiden yleinen käytäntö on delegoida kirjojen lainaaminen yhdelle perheenjäsenelle, joka on useimmiten vanhempaan ikäryhmään kuuluva (vanhemmilla on enemmän vapaa-aikaa ja he ovat kotona aluekirjastojen aukioloaikoina). Tämä käytäntö mahdollisesti selittää eläkeläisten suuren määrän ja näyttää nostavan lukijoiden iän keskiarvoa. Käytäntö tasoittaa ikäryhmien välisiä rajoja, jotka todellisuudessa ovat jyrkemmät kuin kaavioissamme. Silti eroavaisuudet ilmenevät kaavoissa selkeästi otoksen suuruuden ansiosta.

Kaksi ensimmäistä klusteria ovat keskenään ilmeisen samanlaisia siinä mielessä, että niissä on muita ryhmiä korkeampi osuus työläisiä ja toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita miehiä. Ne erottuvat selvästi toisistaan iän ja jonkin verran koulutuksen ja paikkakunnan mukaan. Toinen klusteri on nimittäin nuorempi ja siinä on suurempi opiskelijoiden (korkeakoulujen suosion seuraus?) sekä Majakovskin kirjaston käyttäjien osuus. Kokonaisuudessaan ne vaikuttavat yhden tarinan kahdelta osalta: ensin kaupungeissa asuvan työväestön nuoremman sukupolven suosikkikirjallisuutta oli Neznanski ja nyt sitä on Lukjanenko. Myös kolmas ja neljäs klusteri ovat samanlaisia demografisessa mielessä, sillä niissä vallitsevat keskivertolukijaa vanhemmat naiset. Jos ensimmäisen ja toisen klusterin ero näkyy iässä, niin tässä ryhmässä se tulee vastaan koulutustasossa (kolmannen klusterin Iris Murdoch vastaan

Kolme suosituinta kirjailijaa ja kirjailijoiden kokonaismäärä klusterissa	Miesten osuus	Keski-ikä	Korkea vs. keskiasteen ammatillinen	Työntekijät vs. toimitushenkilöt	Opiskelijoiden osuus	Majakovskin kirjasto vs. lähikirjastot
1. Abdullajev, Buškov, Leonov, Neznanski, Kolytšev (17)	,5035	59,2353	,6432	,2853	,0093	,1090
	,09558	2,68164	,06889	,08137	,00832	,08756
2. Lukjanenko, Pikul, Rollins, Semjonova, Beljanin (8)	,5030	47,5000	,6385	,2493	,0256	,3517
	,11967	2,50713	,08966	,08578	,01158	,25699
3. Akunin, Rubina, Ulitskaja, Andrejeva, Veller (69)	,1748	52,2754	,7813	,0926	,0487	,6130
	,07529	5,22124	,04721	,03459	,04058	,28267
4. Marinina, Roberts, Ustinova, Litvinov, Roij (63)	,1047	58,6349	,6449	,1408	,0113	,1417
	,03381	1,92858	,06224	,04293	,00617	,10297
5. Nosov, Uspenski, Lindgren, Krjukova, Zoštšenko (20)	,3585	18,2500	,7924	,0835	,0102	,1129
	,06285	2,97135	,04686	,02596	,00959	,05772
6. Puškin, Tolstoi, Gogol, Turgenev, Rowling (10)	,3195	26,1000	,7762	,0901	,0493	,2305
	,03588	3,07137	,02972	,03650	,02186	,06814
7. Dostojevski, Bradbury, Bulgakov, Shakespeare, Bunin (6)	,2445	34,3333	,7905	,0927	,1205	,6202
	,02660	5,64506	,02801	,01286	,04720	,27175
8. Remarque, Strugatski, King, Solženitsyn, Martin (7)	,2869	37,7143	,7743	,1169	,1181	1,0189
	,05734	2,75162	,05361	,02753	,03323	,46979
KESKIARVOT	,2254	48,9200	,7218	,1302	,0334	,3566
	,14717	13,71364	,08824	,07366	,03925	,33094

Taulukko 3. Klustereihin kuuluvien kirjailijoiden lukijakunnan piirteet (keskimääräiset poikkeamat ja keskihajonta alla kursivilla).

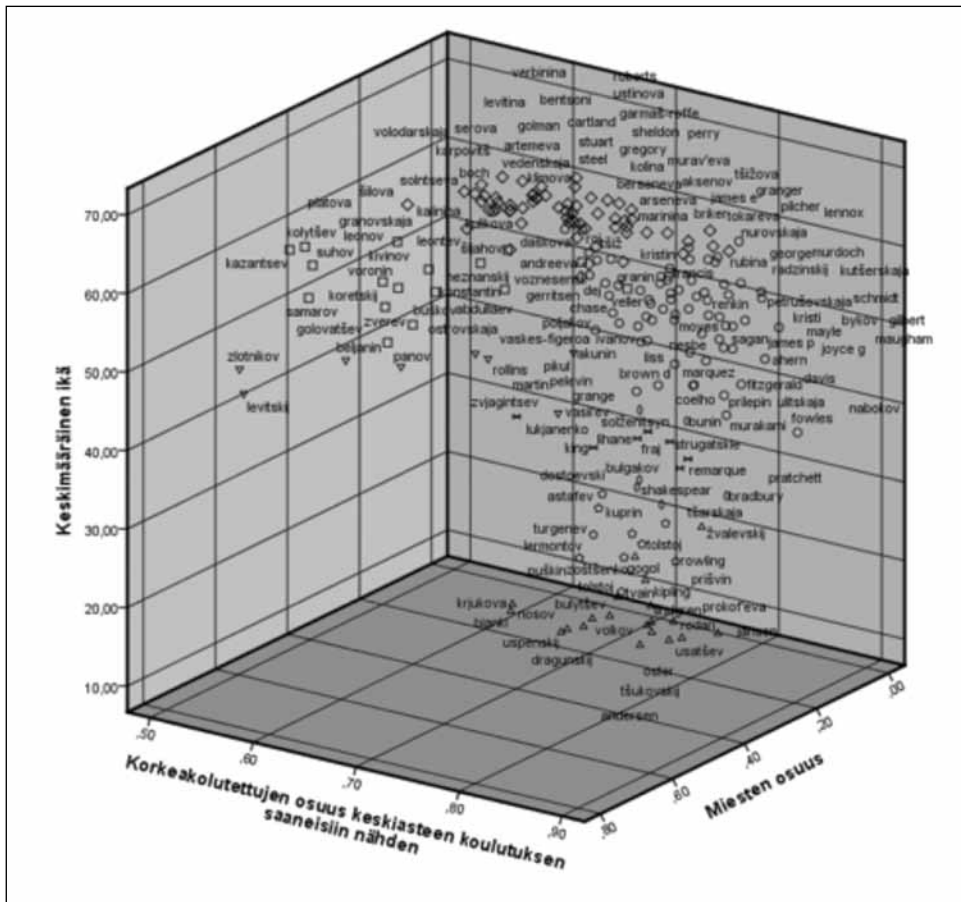
neljännen klusterin Viktoria Šilova). Kolmannessa klusterissa korkeasti koulutettujen, Majakovskin kirjaston asiakkaiden ja opiskelijoiden osuus on keskimääräistä korkeampi (korkeasta iän keskiarvosta huolimatta). Työväestön, ammattikoulutuksen saaneiden ja fyysistä työtä tekevien määrä on alempi. Neljäs klusteri on vastakkainen suhteessa kolmanteen.

Viides ja kuudes klusteri ovat taas samanlaisia demografisessa mielessä. Näiden klustereiden lukijat ovat keskivertolukijaa nuorempia ja niissä on enemmän poikia kuin tyttöjä. Viides klusteri koostuu sellaisenaan esi- ja alakoululaisille tarkoitettujen kirjojen kirjailijoista, joiden teoksia voivat lainata lapset itse tai heidän vanhempansa. Tässä yhteydessä on tärkeä muistaa, että korkeasti koulutettujen lukijoiden osuus tässä kategoriassa on suurempi verrattuna ammatillisen koulutuksen saaneiden osuuteen. Korkeasti koulutetut aikuiset lainaavat lastenkirjoja keskimääräistä huomattavasti useammin. Kuudes klusteri koostuu yläkoululaisten kirjallisuudesta, johon kuuluu myös J. K. Rowling. Tähän klusteriin kuuluvien kirjailijoiden kirjoja lukevien joukossa on vähän Majakovskin kirjaston käyttäjiä ja opiskelijoita (kuudennessa klusterissa heitä on vähän enemmän kuin viidennessä).

Lopuksi seitsemäs ja kahdeksas klusteri jatkavat suoraan kahden edellisen klusterin piirillä linjalla. Näiden klusterien lukijat ovat keskimääräistä nuorempia, mutta vanhempia kuin kahdessa edellisessä klusterissa. Heidän koulutuksensa on huomattavasti korkeampi ja suurempi osa heistä on opiskelijoita ja Majakovskin kirjaston asiakkaita. Seitsemännessä klusterissa on jonkin verran yhtäläisyyksiä koulujen tai yliopistojen opinto-ohjelman kanssa (Dostojevski, Bulgakov, Bunin ja Shakespeare), mutta siihen kuuluu myös nuoruuden lempikirjailijoita (King ja Bradbury). Kahdeksas klusteri on mielenkiintoinen E.M. Remarquen, A.I. Solženitsynin, George Martinin ja Terry Pratchetin yhdistelmä eikä muistuta kouluajoista.

Tässä tarinassa ilmenee varmasti statuskulttuurien välisiä eroja. Todennäköisyys, että lukijoiden valinta osuu Julija Šilovaan tai Andrei Levitskiin, on noin 2,47 kertaa suurempi ihmisillä, jotka ovat suorittaneet toisen asteen ammatillisen tutkinnon kuin niillä, jotka ovat suorittaneet korkeakoulututkinnon. Jälkimmäisillä taas on kolme kertaa suurempi todennäköisyys ottaa John Fowlesin tai Tove Janssonin teos. Johtuuko tämä siitä, että korkeakoulututkinnon suorittaneet eivät tietoisesti lue Šilovaa (kulttuurisnobismin mallin mukaan), vai siitä, että toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneet eivät lue mitään muuta? Korkeakoulutetut ihmiset taas lukevat sekä Šilovan että Fowlesin teoksia ja lainaavat lapsilleen Janssonin kirjoja. Ovatko he sitten kaikkiruokaisia lukijoita? Tässä vaiheessa analyysimme tulokset eivät salli päätellä, että korkea-asteen koulutus vähentäisi mahdollisuutta (absoluuttisessa merkityksessä) tulla Šilovan lukijaksi. Näemme kuitenkin, että enemmän koulutettujen ihmisten keskuudessa on jälkiä snobismista. Klusterien 1, 2 ja 4 lukijoista suurin osa on korkeakoulututkinnon suorittaneita, vaikka heidän osuutensa ei ole niin ylivoimainen kuin muissa tapauksissa. Jos monimutkaistetaan tilannetta vielä lisää, niin korkeakoulutettujen ihmisten ryhmä voi olla kerrostunut ja sisältää enemmän tai vähemmän snobistisia segmenttejä.

Voimme päätellä, että koulutustasojen väliset erot vaikuttavat merkityksettömiltä verrattuna sukupuoli- ja ikäryhmien välisiin eroihin. Naisilla on vastaavaan miesten ryhmään verrattuna enemmän kuin neljä kertaa suurempi todennäköisyys lainata Rosamunde Pilcher (miesten ja naisten todennäköisyyksien suhde on 0.224), kun taas miehillä on 8,6 kertaa suurempi todennäköisyys lainata Roman Zlotnikov. Huolimatta siitä, että jotkut lainaavat kirjoja lapsilleen, Danielle Steelin ja Eduard Topolin lukijoiden keski-ikä (63 ja 62) on neljä kertaa suurempi kuin Eduard Uspenskin ja Grigori Osterin lukijoiden (15). Jos tarkastellaan lukumieltymysten moninaisuutta kokonaisuutena, niin enemmän tai vähemmän vaativan lukemisen vastakohtaisuuden voi huomata ainoastaan vertaamalla sitä muihin yhtä tärkeisiin

Kuvio 1: Kirjallisen maun vaihtelu suhteessa lukijan ikään, koulutukseen ja sukupuoleen.

vastakohtapareihin, esimerkiksi sukupolvien välillä ja normaalin biografisen syklin (kaikkine sukupuolesta riippuvaisine variaatioineen) vaiheiden välillä. Seuraavaksi keräämme yhteen kaikki tekemämme havainnot ja esitämme ne tarinanmuodossa tukeutuen kirjoittajien sijaintiin kolmiulotteisessa avaruudessa (eikä algoritmiin perustuvassa laskennallisessa tasossa), jonka akselit perustuvat yksiselitteisiin empiirisiin havaintoihin: pystyakselille sijoittuu keski-ikä ja vaaka-akseleille miesten osuus suhteessa naisiin ja korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus suhteessa toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneisiin (ks. kuvio 2). Jokaisella kirjailijalla on tietty tunnus, joka vastaa klustereitamme.

Suurin osa ihmisistä aloittaa lukemisen lasten kirjoista. Kirjojen lukeminen lapsille ääneen ja sopivien kirjojen hankkiminen heille on yleisempää korkeasti koulutetun väestöosan keskuudessa. Lisäksi vanhempien koulutustaso näkyy siinä, millaisia kirjoja kotiin tuodaan. Vähemmän kouluttautuneet hankkivat lapsille Biancaa tai Krjukovaa, kun taas korkeammin kouluttautuneet Janssonia, Rodaria tai Kiplingiä (tässä ja monessa kohtaa jäljempänä artikkelissa näkyy venäläisen ja ulkomaalaisen kirjallisuuden vastakkainasettelu).

Seuraavaan vaiheeseen ihmisen omassa kulttuurisessa kehityksessä (ja luultavasti ensimmäisiin kirjoihin, jotka nuori hankkii itse) kuuluvat koulun kirjallisuustunneilta tutut

kirjailijat ja mahdollisesti niiden lisäksi Mark Twain tai J. K. Rowling. Yläkoulun viimeisillä luokilla syntyy eriytymistä lukumielityksissä. Jotkut nuoret, pääasiassa pojat, lukevat venäjänkielistä fantasiakirjallisuutta, erityisesti pojille suunnattuja fantasian alagenrejä, kuten fantasiaelementtejä sisältäviä trillereitä. Toiset jatkavat klassikoiden, kuten Shakespearen maailmaan tutustumista, ja viihdekirjallisuutta, jota he lukevat klassikoiden lisäksi, on kyllä fantasiakirjallisuutta, mutta todennäköisemmin käännettyä sellaista (King, Pratchett tai Martin).

Pojat, jotka lukevat Lukjanenkon ja erityisesti Beljaninin kaltaista kirjallisuutta, hankkivat todennäköisemmin keskiasteen ammatillisen koulutuksen. Heidän lukumielityksensä vastaavat vanhemman sukupolven työläisten lukumielityksiä; heillä Lukjanenkon roolissa olivat Koretski ja Neznanski. Sitä, että nämä kaksi monen piirteen osalta vastaavaa ryhmää pitävät erilaisista genreistä, voi selittää kahdella tavalla. Kyse voi olla odotettavasta mieltymysten kehityksestä (nykyiset Lukjanenkon lukijat alkavat jonkun ajan päästä lukea ”miesten dekkareita”), tai sukupolvien välisestä muutoksesta.

Me tulkitsemme tuloksia niin, että on kyse jälkimmäisestä. Nuoremman sukupolven keskuudessa fantasiasta on tullut hallitseva genre, ja se on ottanut paikan, joka dekkareilla oli vanhemmalla sukupolvella. Nuoremman sukupolven keskinäiset erot mieltymyksissä fantasian alalajeihin selittyvät kulttuurisen ympäristön eroilla. Ne, joiden lukumielitykset kehittyvät pidemmälle ”kulttuurisen kasvun” tiellä, siirtyvät vähitellen lukemaan 1900-luvun ulkomaisia klassikoita Remarquesta Fowlesiin. Naiset pyrkivät ”korkeakulttuurin kuluttajiksi” selvästi useammin kuin miehet. Yleensä ottaen nuorten sukupolvien keskuudessa pojilla on lukemisessa yliote tytöistä, mutta jo lukiovuosista lähtien tytöt lukevat enemmän kuin pojat ja säilyttävät lukuinnon pidempään.

Pääasiassa naisten lukumielityksissä esiintyy myös haarautumiskohta, vaikka se tulee näkyviin vähemmän näytävästi, sillä klusterit viisi ja kuusi ovat vierekkäin ja menevät osittain päällekkäin. Suuren joukon äärilaitojen välillä on kuitenkin suuri ero. Yhdellä laidalla ovat Bykov ja Akunin ja toisella julkaisijoiden luonnehdinnan mukaiset ”ironiset dekkarit” tai ”naisille suunnatut psykologiset romaanit”. Šilovan tyyppilinen lukija on nainen, joka vastaa iältään, koulutukseltaan ja asuinpaikaltaan Neznanskin lukijaa.

Mielenkiintoista on, että sukupuolittuminen genrejen välillä näkyy oikealla muttei vasemmalla puolella kaaviota. Kirjat, joita lukevat pääasiassa keskiasteen ammatillisen tutkinnon suorittaneet henkilöt, jakaantuvat selvästi miesten ja naisten kirjoihin. Tällaista eroa on kuitenkin mahdoton nähdä kaavion toisella laidalla, missä sukupuolittumista ei ole.

Big data -aineistot tarkentavat kuvaa kulttuurin sosiologiasta

Miten artikkelissa esitetyt havainnot ja sosiologisessa tutkimuksessa paljon käsitelty kulttuurin kulutus liittyvät toisiinsa? Ensiksi toteamme, että vaikka on olemassa yleinen käsitys yhdenmukaisesta populaarikulttuurista, lukijakunnassa on syvää segmentointia. Lisäksi koulutustaso, joka perinteisesti määrittää kuulumista statuskulttuuriin, on tärkeä mittari tässä segmentoinnissa. Tässä analyysissä käytetyn aineiston perusteella emme voi tehdä päätelmiä siitä, ovatko statuskulttuuri ja taloudellisten kriteerien mukaan määritelty sosiaaliluokka yhteydessä toisiinsa (Chan, Goldthorpe 2007a; Chan, Goldthorpe 2007b). Silti on ilmeistä, että kirjailijat uusintavat samaa kulttuuria tuotannossaan ja näin ollen heidän teoksensa jakautuvat enemmän tai vähemmän laadukkaiksi. Tässä merkityksessä Bourdieun väite yhdenmukaisuudesta saa osittain tukea. Emme kuitenkaan voi löytää vastausta kysymykseen, johtuuko tämä ero siitä, että vähemmän koulutettu ryhmä on vähemmän kiinnostunut

”korkeakulttuurista”, vai siitä, että vaateliaampi ryhmä välttää matalaa kulttuuria. Niiden analyttisten strategioiden avulla, joita olemme käyttäneet tässä artikkelissa, emme pääse tekemään loppupäätelmiä eliittien kaikkiruokaisuudesta tai rajoitetusta suvaitsevaisuudesta. Se tulee mahdolliseksi seuraavassa vaiheessa, jossa käytetään muita menetelmiä (esim. sosiaalisen verkoston analyysia).¹⁴

Toiseksi Holtin neobourdieulaista väitettä tukee se, että kirjailijoiden ja teosten statuksen mukainen segmentointi ei noudata tyyllilajien rajoja. Konventionaalisen määritelmän mukaan nimetty fantasiakirjallisuus esiintyy muutamassa klusterissa ja osa sen edustajista, kuten Bradbury tai Beljanin, asettuvat vastakkaisiin asemiin. Täysin uuden big dataan pohjautuvan induktiivisen lähestymistavan avulla olemme saaneet selville, että tyyllilajivalintoihin perustuvat laajasti käytetyt tutkimuskeinot ovat sopimattomia tässä artikkelissa esitettyjen tutkimuskysymysten tarkasteluun.

Kolmanneksi, vaikka statuskulttuuriin kuuluminen on tärkeä, se ei ole ainoa tai edes merkittävin tunnusmerkki, joka jäsentää lukemista. Sukupuoli, ikä ja sukupolvi vaikuttavat yhtä lailla tai jopa enemmän. Esimerkiksi samaa ympäristöä mutta eri sukupolvea edustavien lukemisen tavat eroavat selvästi (osa lukee fantasiakirjoja ja osa rikosromaneja). Näitä muutoksia selittävän teorian puute on tämänhetkisen yhteiskuntatieteellisen kulttuurin kulutuksen tutkimuksen heikkous. Muissa tapauksissa havaitaan mielenkiintoisia vuorovaikutuksia statuskulttuurien välillä, esimerkiksi sukupuolierojen ilmenemistä ammattikoulutuksen (mutta ei korkeakoulutuksen) saaneiden ihmisten tyypillisissä lukemistavoissa.

Neljänneksi elämänkaaren vaiheet ovat selvästi alituttu aihe. Mikä on korkeakulttuurin tuntijan ja arvostajan ura, miten se kehittyy siitä vaiheesta, kun luetaan lastenkirjoja opetusohjelman mukaan siihen vaiheeseen, kun tapahtuu eriytyminen naisten ja miesten rikosromaanien ja Fowlesin lukijoiden välillä. Synkronisen aineiston vuoksi ei ole mahdollista erottaa iän vaikutusta sukupuolen vaikutuksesta eli emme ole varmoja, alkavatko fantasiakirjallisuuden lukijat myöhemmin lukea rikosromaneja. Tutkijat, jotka käyttävät samanlaista aineistoa parin vuoden kuluttua, voivat vastata tähän kysymykseen. Me voimme vain ehdottaa mahdollisia tutkimusaiheita.

Artikkelin ovat kääntäneet venäjistä suomeen Helsingin yliopiston Kääntämisen ja tulkauksen maisteriohjelman opiskelijat Elisa Ahonpää, Ekaterina Belikova, Iuliia Guseva, Anneli Hanhisalo, Miroslav Girshfeld, Ulla Kannisto, Elisa Minkkinen, Heini Pietilä, Lauri Puranen, Yevheniia Riabova ja Anastasia Talchinskaya.

Viitteet

- 1 Artikkelin on käännös venäjänkielisestä artikkelista Sokolov, M.M.; Sokolova, N.A.; Safonova, M.A. (2016), Statusnye kul'tury, biografičeskie tsikly i pokolentšeskie izmeneniija v literaturnyh vkusah tšitatelei peterburgskih bibliotek. – *Žurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii*, 19:3, 116–135.
- 2 Usein tällainen muutos tapahtuu kulttuurirajojen ylittyessä. Ilmestymismaassaan kulttuurieliitin halveksimista japanilaisista ukiyo-e -puupiirroksista tuli lännessä tyylin perikuvia ja ne innoittivat

- Van Goghia. Muutamia vuosikymmeniä myöhemmin sama tapahtui länsimaisille sarjakuville niiden levitessä itään. Jäljempänä nähdään joitakin esimerkkejä kulttuurisen migraation arvostuksen nousun vaikutuksista.
- 3 Kirjoittajat haluavat kiittää Katerina Gubaa opastuksesta big datan maailmaan (Manovich 2011; Kitchin 2014).
 - 4 Virallisesti Neuvostoliitto suhtautui korkeakulttuuriin niin kuin se olisi voittaneen bourdieulaisuuden yhteiskunta, jossa La Distinction oli pohjana kulttuuripoliittikan laatimiselle. 1920-luvulta lähtien kulttuuripääoman kertymistä perinteiselle eliitille ja sen seurauksena mahdollisesti muodostuvia luokkarajoja pidettiin todellisena uhkana. Huolimatta kaikista kulttuurivallankumouksellisten kehotuksista lopettaa kokonaan porvarillinen kulttuuri tällä perusteella, siitä oivalluksesta, että korkeakulttuuri on erinomainen työkalu luokkarajojen luomiseen, tehtiin omaperäinen johtopäätös, että ihaillun kulttuuripääoman omistajiksi pitäisi saada mukaan koko neuvostokansa, tarvittaessa – pakolla. Jos kaikki neuvostoliittolaiset kävisivät klassisen musiikin konserteissa, musiikkimaku ei voisi enää asettaa vastakkain älymystöä ja työväestöä, mutta voisi nostaa neuvostokansan maailman parhaaksi kulttuurikansaksi ja kapitalismin sorron alla olevien maiden yläpuolelle. Porvarillinen ”valitun” ideologia, joka avautui kulttuurimaun kautta, otettiin vastaan ehdottomana totuutena ja siitä tuli päämäärä. Neuvostokansan korkeasta yleisestä ja tasavertaisesta kulttuuripääomasta tuli kansallinen ylpeyden aihe, mikäli näin voi sanoa Neuvostoliiton kontekstissa. Nimenomaan tämän päämäärän saavuttamisen arviointi innoitti erityisen paljon ensimmäisiä kulttuurisosiologeja.
 - 5 Kirjoittajat haluavat ilmaista kiitollisuutensa Linnolle.
 - 6 Kirjastokortin numeroiden asemasta valittiin käyttäjätunnus, koska järjestelmässä yhdellä asiakkaalla voi olla monta kirjastokorttia (yksi kortti eri kirjastoissa), mutta vain yksi käyttäjätunnus. Tietokannan lopullinen versio sisältää 84 003 yksilöllistä käyttäjätunnusta.
 - 7 Lainaavatko he kaunokirjallisuutta ollenkaan vai vain ammattikirjallisuutta, jota ei voi ladata sähköisesti tai ostaa, ja saavatko he kaunokirjallisuutta luettavakseen muulla tavalla?
 - 8 Selvittääksemme, ovatko kirjaston käyttäjien mieltymykset samat kuin sähköisten kirjojen lukijoiden, vertasimme kirjastojen suosituimpien kirjojen listoja ja suurimpien sähköisten kirjastojen latauksien määrää (esim. http://book.ru/top100_authors.html). Top-100-listan osalta yhteensattumien osuus oli 80–90 %.
 - 9 Käytimme hankalan kuuloista määritelmää korkeasti koulutettujen osuus lukijakunnasta enemmän kuin keskiasteen koulutuksen suorittaneiden keskuudessa (mikä saatiin seuraavasti: korkeakoulututkinnon suorittaneiden määrä jaettuna korkeakoulututkinnon suorittaneiden lukumäärä + keskiasteen ammatillisen koulutuksen saaneiden lukumäärä) määritelmän korkeasti koulutettujen osuus sijaan, sillä lukijoiden keskuudessa oli suuri määrä opiskelijoita (joille merkittiin keskiasteen koulutus) ja koululaisia sekä leikki-ikäisiä (joille merkittiin ei koulutusta). Muuten opiskelijat olivat monessa suhteessa edelläkävijöitä koulutettujen ryhmässä ja nimenomaan korkeasti koulutetuille henkilöille oli tyypillistä lainata kirjoja lapsille, mikä paradoksaalisesti lähensi heitä täysin koulutusta vailla olevien ryhmään.
 - 10 Huolimatta siitä, että alueellinen eriytyminen on Pietarissa yleisesti ottaen vähäistä, on älymystöllä heikko mutta merkittävä taipumus asettua asumaan keskustaan.
 - 11 Kolmiulotteisella ratkaisulla oli normalisoitu yksinkertainen painotus 0.238, mikä on huomattava parannus kaksiulotteisen ratkaisun painotukseen 0.326. Tästä huolimatta kolmas ulottuvuus (ei näkyvillä kaaviossa) jäi vaikeasti tulkittavaksi. Jollakin tapaa se toi jälleen esiin erot V.V. Majakovskin ja M.J. Lermontovin mukaan nimettyjen kirjastoketjujen ja kaupungin laitamilla sijaitsevien (ennen kaikkea Kalininin ja Krasnogvardeiskin) aluekirjastojen välillä.
 - 12 Todellisuudessa ratkaisussa oli yksitoista klusteria, mutta kolme klusteria koostui vain yhdestä kirjailijasta (D. Dontsovasta, E. Vilmontista tai K. Tšukovskista), jotka yhdistettiin niihin klustereihin, joista ne olivat erkaantuneet (klusterit eivät yhdessäkään tapauksessa jakaantuneet pidemmälle, joten pääklusterin tunnistaminen ei tuottanut vaikeuksia). Koska klusterianalyysin käyttö oli tässä tutkimuksessa pitkälti havainnollistavaa, vaikutti valittu ratkaisutapa perustellulta. Yhdentoista klusterin ratkaisu vastasi selkeää taitekohtaa yhdistettyjen klusterien keskusten välisten etäisyyksien vaihtelussa (arvosta 1,661 arvoon 0,244). Lisäksi tarkasteltiin taulukossa 1 esitettyjen muuttujien vaihtelua etan neliön avulla
 - 13 Ratkaisun laadun osoittamiseksi, ja juuri yhdentoista klusterin ratkaisu sai aikaan viimeisen merkittävän parannuksen. Yhdentoista klusterin vähentäminen kahdeksaan ei sen sijaan erityisesti pienentänyt eta-kertoimia.

- 14 Asettuuko Fowles välitilaan vähemmän koulutetun lukijakunnan suosimien kirjailijoiden suhteen siinä verkostossa, joka on luotu sen perusteella, kenen teoksia lainataan kenenkin teosten kanssa yhtäaikaan? Tätä ainakin edellyttää väite kulttuurisesta kaikkiruokaisuudesta (ks. samankaltaiset pohdinnat lähteessä Lizardo 2014).

Lähteet

- Aschaffenburg, K., Maas, I. (1997), Cultural and Educational Careers: The Dynamics of Social Reproduction. – *American Sociological Review* 62:4, 573–587.
- Atkinson, W. (2011), The Context and Genesis of Musical Tastes: Omnivorousness debunked, Bourdieu buttressed. – *Poetics* 9:3, 169–186.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction: The Social Critique of the Judgment of Taste*. London: Routledge.
- Bryson, B. (1996), “Anything but heavy metal”: Symbolic Exclusion and Musical Dislikes. – *American Sociological Review* 61:5, 884–899.
- Chan, T.W., Goldthorpe, J.H. (2007a), Class and Status: The Conceptual Distinction and Its Empirical Relevance. – *American Sociological Review* 72:4, 512–532.
- Chan, T.W., Goldthorpe, J.H. (2007b), Social Stratification and Cultural Consumption: Music in England. – *European Sociological Review* 23:1, 1–19.
- Dimaggio, P., Mohr, J. (1985), Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital Selection. – *American Journal of Sociology* 90:6, 1231–1261.
- Dimaggio, P., Useem, M. (1978), The Origins and Consequences of Class Differences in Exposure to the Arts in America. – *Theory and Society* 5:2, 141–161.
- Duhovnyi mir sovetского rabotšego: Opyt konkretno-sotsiologičeskogo issledovanija* (1972), Red: M.T. Iovtšuk, L.N. Kogan. Moskva: Mysl.
- Holt, D.B. (1997), Distinction in America? Recovering Bourdieu’s Theory of Tastes from Its Critics. – *Poetics* 25:2–3, 93–120.
- Holt, D.B. (1998), Does Cultural Capital Structure American Consumption? – *Journal of Consumer Research* 25:1, 1–25.
- Ille, M.E. (2007), Aktivnost peterburžtsev v potreblenii hudožestvennoi kulturny. – *Teleskop: žurnal sotsiologičeskikh i marketingovykh issledovanii* 2, 19–22.
- Ille, M.E. (2010), Kulturnaja žizn Peterburga v period ekonomičeskogo krizisa. – *Teleskop: žurnal sotsiologičeskikh i marketingovykh issledovanii* 1, 36–42.
- Ille, M.E. (2008a), *Peterburžtsi v teatrah, na konsertah i vystavkah. Issledovanie hudožestvennoi žizni Sankt-Peterburga kontsa XX – načala XXI veka*. Sankt-Peterburg: Norma.
- Ille, M.E. (2005), Peterburžtsi i kulturnaja žizn goroda: Desjat let nabludenii. – *Teleskop: Nabludenija za povsednevnoi žiznju peterburžtsev* 5, 18–19.
- Ille, M.E. (2008b), Peterburžtsi i kulturnaja žizn goroda: dinamika izmenenii – 1991–2007 gg. – *Teleskop: žurnal sotsiologičeskikh i marketingovykh issledovanii* 1, 25–32.
- Jarness, V. (2015), Modes of Consumption: From “What” to “How” in Cultural Stratification Research. – *Poetics* 53, 65–79.
- Katz-Gerro, T. (2011), Cross-National Cultural Consumption Research: Inspirations and Disillusions. – *Koelner Zeitschrift Fur Soziologie Und Sozialpsychologie* 63, 339–360.
- Kitchin, R. (2014), Big Data, New Epistemologies and Paradigm Shifts. – *Big Data & Society* 1:1, 1–12.
- Lizardo, O. (2014), Omnivorousness as the Bridging of Cultural Holes: A Measurement Strategy. – *Theory and Society* 43:3–4, 395–419.
- Lizardo, O., Skiles, S. (2012), Reconceptualizing and Theorizing “Omnivorousness”: Genetic and

- Relational Mechanisms. – *Sociological Theory* 30:4, 263–282.
- Lopez-Sintas, J., Katz-Gerro, T. (2005), From Exclusive to Inclusive Elitists and Further: Twenty Years of Omnivorousness and Cultural Diversity in Arts Participation in the USA. – *Poetics* 33:5–6, 299–319.
- MacDonald, D.A (1953), Theory of Mass Culture. – *Diogenes* 3, 1–17.
- Manovich, L. (2011), Trending: The Promises and the Challenges of Big Social Data. – *Debates in the Digital Humanities*. Ed. M.K. Gold. Minneapolis: University of Minnesota Press, 460–475.
- McCoy C.A., Scarborough R.C. (2014), Watching “Bad” Television: Ironic Consumption, Camp, and Guilty Pleasures. – *Poetics* 47, 41–59.
- Peterson R.A. (2005), Problems in Comparative Research: The Example of Omnivorousness. – *Poetics* 33:(5–6), 257–282.
- Peterson R.A. (1992), Understanding Audience Segmentation: From Elite to Mass and from Snob to Omnivore. – *Poetics* 21:4, 243–258.
- Peterson R.A., Kern R.M. (1996), Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. – *American Sociological Review* 61:5, 900–907.
- Petrov, J.V. (1980), Hudožestvennaja žizn obštšestva kak objekt sotsiologii iskusstva. Leningrad: Izdatelstvo LGU.
- Rimmer, M. (2012), Beyond Omnivores and Univores: The Promise of a Concept of Musical Habitus. – *Cultural Sociology* 6:3, 299–318.
- Roose, H., van Eijck, K., Lievens, J. (2012), Culture of Distinction or Culture of Openness? Using a Social Space Approach to Analyze the Social Structuring of Lifestyles. – *Poetics* 40:6, 491–513.
- Savage, M., Gayo, M. (2011), Unravelling the Omnivore: A Field Analysis of Contemporary Musical Taste in the United Kingdom. – *Poetics* 39:5, 337–357.
- Sokolov, M.M. (2011), Rynki truda, stratifikatsija i karjery v sovjetskoj sotsiologii. – *Ekonomičeskaja sotsiologija* 12:4, 37–72.
- Teatr i publika: Opyt sotsiologičeskogo issledovanija 1960–1970-h godov* (2013). Red: V.N. Dmitrievskogo et al. Moskva: Gosudarstvennyi institut iskusstvovedenija ”kanon+” ROOI ”Reabilitatsija”.
- van Eijck, K. (2001), Social Differentiation in Musical Taste Patterns. – *Social Forces* 79:3, 1163–1185.
- Warde, A., Gayo-Cal, M. (2009), The Anatomy of Cultural Omnivorousness: The Case of the United Kingdom. – *Poetics* 37:2, 119–145.